

С. М. Кондратюк,
Г. Л. Праженик
Сумський державний
педагогічний університет
імені А.С. Макаренка

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті розглядається проблема збереження, зміцнення та відтворення здоров'я молодших школярів. Автори вбачають її рішення шляхом визначення та дотримання спеціальних педагогічних умов, які перебувають у змістовому та функціональному взаємозв'язку і взаємозалежності, що забезпечує збереження здоров'я молодших школярів. Перспективними напрямками для майбутніх наукових розвідок автори вважають висвітлення особливостей підготовки майбутніх вчителів початкової школи до здоров'язбережувального виховання учнів.

Ключові слова: здоров'язбережувальна компетентність, здоров'я, здоровий спосіб життя, молодші школярі, педагогічні умови.

Постановка проблеми. ХХІ століття – період колосальних зрушень, які торкнулися усього людства. У зв'язку з цим, вектором нового століття є трансформація уявлень про цілі, важелі та цінності життя, формування важливих компетентностей. У структурі загальної середньої освіти особливе місце належить початковій школі, яка на етапі модернізації змісту освіти ставить перед собою завдання створення умов для утвердження особистісного навчання; орієнтації на реалізацію компетентнісного підходу до змісту освіти; максимального спрямування на формування універсальних компетентностей, однією з ключових є здоров'язбережувальна [3].

У Національній доктрині розвитку освіти України ХХІ століття у розділі «Здоров'я нації через освіту» зазначено: «...державна політика у галузі освіти спрямована на забезпечення здоров'я людини в усіх її складових: духовній, соціальній, психічній, фізичній. Це здійснюється через розвиток ефективної

здоров'язбережувальної освіти, повноцінне медичне обслуговування, створення екологічно сприятливого життєвого простору, залучення до фізичної культури і спорту всіх учасників навчально-виховного процесу» [9, с.10-11].

Але складна соціально-економічна кон'юнктура розвитку України призвела до високого рівня захворюваності, особливо серед дитячого населення. Так, спеціальними медичними дослідженнями стану здоров'я молодших школярів встановлено, що в них найчастіша системна патологія — захворювання кістково-м'язової системи (71,8 % учнів); у 47,9 % дітей діагностували ураження шлунково-кишкового тракту; у 15,5 % учнів виявлені зміни з боку серцево-судинної системи; значною була кількість випадків патології ЛОР-органів (30,3 %); 14,8 % школярів мали порушення обміну речовин у вигляді ожиріння, переважно I ступеня; у 14,1 % учнів, особливо у 4-му класі, відзначалася патологія зору [10].

Тому, одним із головних завдань сучасної початкової освіти є формування у дітей знань, умінь і навичок збереження здоров'я та розуміння переваг здорової людини, а діяльність учителя на кожному уроці повинна бути орієнтована на прищеплення дітям стійкої позиції до цінності здоров'я, почуття відповідальності за збереження й зміцнення власного здоров'я. Отже, основним завданням сучасної школи стає виховання компетентної особистості, яка не тільки володіє знаннями щодо здоров'язбереження, а й уміє застосовувати їх у житті, адаптуватися до складних соціальних умов, підтримувати своє здоров'я на належному рівні, надавати опір негативним впливам [7; 10, с.462].

Аналіз актуальних досліджень. Значний внесок у вирішенні досліджуваної проблеми зробили як класики педагогічної науки: А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський, так і сучасні вчені: Г. Апанасенко, І. Бех, Н. Бібік, Г. Буліч, М. Гончаренко, В. Горащук, С. Кириленко, В. Оржеховська, праці яких присвячені педагогічним аспектам формування здорового способу життя особистості. Культура здоров'я та здоровий спосіб життя визначаються О. Бідою, Л. Білик, Г. Кривошеєвою, Г. Презлятою, Л. Сущенко як об'єкт соціального пізнання та важливий чинник виховання особистості.

Із погляду організаційно-методичного вирішення вказаної проблеми основними та ґрунтовними є дослідження таких науковців як Т. Андрющенко, Є.Дорошенко, І.Зверєв, Р.Клопов, О.Ковальова, В.Лях, Т.Нікіфорова, В.Пащенко та ін., які досліджували здоров'язбережувальний аспект в освіті та особливості його організації в системі навчання.

Проблемі збереження здоров'я дітей молодшого шкільного віку, присвятили свої дослідження: Н. Бібік, А. Борисенко, І.Брехман, О.Ващенко, М.Гончаренко, О.Дубогай, І.Дубровіна, Н. Кацур, С.Кондратюк, А.Маслоу, О. Московченко, В.Оржеховської, О. Савченко, С.Свириденко та ін.

Мета даної статті полягає в обґрунтуванні необхідності збереження, зміцнення та відтворення здоров'я молодших школярів шляхом створення необхідних педагогічних умов для формування здоров'язбережувальної компетентності учнів молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Сучасна парадигма педагогічної науки спрямована на вирішення проблеми збереження здоров'я і формування здорового способу життя школярів та здоров'язбережувальне виховання. Результатом такого процесу, на нашу думку, має бути сформована здоров'язбережувальна компетентність учня.

Аналіз значної кількості наукових джерел дозволив визначити кілька найбільш змістовних визначень дефініції «здоров'язбережувальна компетентність». Так, у сучасному Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти (Державний стандарт, розд.1) від 23 листопада 2011 р. № 1392, визначення «здоров'язбережувальна компетентність» представлено як, «здатність учня застосовувати в умовах конкретної ситуації сукупність здоров'язбережувальних компетенцій, дбайливо ставитися до власного здоров'я та здоров'я інших людей.» [4; 6].

І. Анохіна розглядає компетентність як готовність самотійно вирішувати завдання, пов'язані з підтримкою, зміцненням та збереженням здоров'я, як свого, так і оточуючих [2, с. 25].

Т. Бойченко визначає здоров'язбережувальну компетентність як ключову і пропонує наступні її ознаки:

- поліфункціональність: ця компетентність дозволяє вирішувати проблеми здоров'язбереження людини, групи людей, спільноти та суспільства у просторі всіх чотирьох складових здоров'я – фізичній, соціальній, психічній та духовній;
- надпредметність і міждисциплінарність: інформація про формування, збереження, зміцнення, використання (або споживання), відновлення та його передача здоров'я має місце в усіх ланках неперервної валеологічної освіти (дошкілля, шкільна ланка, додипломна, післядипломна, освіта для дорослих);
- багатовимірність: зумовлена сутністю здоров'я людини як багатомірного і цілісного феномена. Забезпечення широкої сфери розвитку особистості: вивчення шляхів і засобів формування, збереження, зміцнення, відновлення та його передача здоров'я, особливо її духовної складової, має особистісне спрямування.

О. Ващенко здоров'язбережувальну компетентність розглядає як процес, що складається з трьох етапів, які відрізняються один від одного як специфічними завданнями, так і особливостями методики:

Перший етап – початкове ознайомлення з основними поняттями та уявленнями, спрямований на формування в учнів елементарних знань про складові здорового способу життя: уявлення про елементарні правила збереження здоров'я; виконання норм здоров'язбереження (на рівні первісного вміння); мотивацію до ведення здорового способу життя.

Другий етап – поглибленого вивчення, зосереджений на повноцінному розумінні основ здорового способу життя учнів та вказує на рішення наступних завдань: уточнення уявлень про основи здоров'язбереження; досягнення свідомого виконання елементарних правил збереження та зміцнення здоров'я; формування практичних знань, умінь, навичок, необхідних у повсякденному житті.

Третій етап – закріплення знань, умінь і навичок збереження та зміцнення здоров'я та їх подальшого вдосконалення, передбачає формування вміння зберігати здоров'я та перевести це у звичку, що буде використовуватися в повсякденному житті. Цей етап вирішує такі завдання: досягнення стабільності та автоматизму при застосуванні правил збереження здоров'я; досягнення виконання правил збереження здоров'я відповідно до вимог їх практичного виконання; забезпечення варіативного використання правил здорового способу життя в залежності від конкретних практичних умов [3].

Аналітичний огляд наукових досліджень та сучасної педагогічної практики свідчить, що формування здоров'язбережувальної компетентності здійснюється за допомогою впровадження у навчально-виховний процес здоров'язбережувальних технологій, які визначають як сукупність наукових знань, засобів, методів і прийомів, що дозволяють оцінити функціональні та психофізіологічні параметри здоров'я індивіда [8, с. 21].

Спираючись на запропоновані О. Ващенко етапи формування здоров'язбережувальної компетентності, ми виокремили, доцільні, на нашу думку, форми організації педагогічного процесу, які нададуть можливість отримувати валеологічні знання та вдосконалюватимуть здоров'язбережувальні навички молодших школярів. Це, в першу чергу, уроки: фізичної культури, основи здоров'я, природознавство; фізкультурно-оздоровчі заходи (динамічні паузи, фізкультурні хвилинки, тощо); позакласна (години спілкування, тренінги, подорожі та ін.) та позашкільна (спортивні секції, відвідування басейну, гуртки художньої самодіяльності, різні види танців тощо) робота; спеціально організовані оздоровчі заходи та процедури, малі форми активного відпочинку, що призведе до сформованості культу здоров'я, потреби у здоровому способі життя, а відтак і здоров'язбережувальної компетентності.

Проведене нами дослідження доводить, що більшість вчителів початкових класів, хоча і розуміють важливість проблеми формування у молодших школярів здорового способу життя, на практиці цю роботу проводять епізодично, методи застосовують майже одноманітні: бесіди, розповіді, іноді фізичні паузи. Тому

вважаємо за необхідне конкретизувати педагогічні умови, які будуть цілеспрямовано впливати на формування у дітей молодшого шкільного віку здоров'язбережувальної компетентності. До них ми відносимо:

- 1) формування в учнів мотивації на здоровий спосіб життя та ціннісне ставлення до здоров'я;
- 2) поетапна реалізація методики формування у молодших школярів здоров'язбережувальної компетентності;
- 3) організація здоров'язбережувального середовища для закріплення учнями життєвих навичок, що сприяють фізичному, соціальному, психічному і духовному здоров'ю.

Перша педагогічна умова «Формування в учнів мотивації на здоровий спосіб життя» передбачає формування в дітей інтересу до проблеми збереження здоров'я, прагнення вести здоровий спосіб життя, усвідомлення необхідності здобуття знань щодо життєвих навичок, які сприяють фізичному, соціальному, психічному та духовному здоров'ю та їхньому формуванню. Готовність дітей молодшого шкільного віку до сприймання знань про основи здоров'я та чинники, які сприяють здоров'ю, до дотримання здорового способу життя суттєво залежить від вмотивованості дітей та сформованості у них відповідних ціннісних орієнтацій.

Реалізацію цієї педагогічної умови забезпечують такі методи роботи з учнями як бесіди, пояснення, проблемно-ігрові завдання, спостереження, моделювання ситуацій, тести, мозковий штурм, аналіз життєвих ситуацій, вчинків.

Друга педагогічна умова «Поетапна реалізація методики формування у молодших школярів здоров'язбережувальної компетентності» передбачає:

- а) початкове ознайомлення учнів з основними поняттями та уявленнями збереження здоров'я;
- б) поглиблене вивчення основ здорового способу життя;
- в) закріплення знань, умінь і навичок збереження та зміцнення здоров'я та їх подальше вдосконалення.

Впровадження у навчально-виховний процес зазначеної педагогічної умови забезпечують методи формування поглядів і переконань щодо дотримання здорового способу життя, а саме роз'яснення, бесіди, розповіді, казки та метод прикладу: позитивний приклад педагогів, батьків, новаторів здорового способу життя; методи формування оздоровчої поведінки – педагогічний вплив (порада, вимога, виховні ситуації) та привчання до виконання певних дій (режим дня, вправи); методи стимулювання діяльності і поведінки – змагання (ігри, шкільні спартакіади) та заохочення (схвалення), а також загальні методи: змагання, ігри, турніри, туристичні походи, конкурси, дні здоров'я, клубні форми роботи, екскурсії, валеологічні акції, ситуаційно-рольова гра, робота над проектами «Я і моє здоров'я».

Третя педагогічна умова «Організація здоров'язбережувального середовища для закріплення учнями життєвих навичок, що сприяють фізичному, соціальному, психічному і духовному здоров'ю» передбачає застосування молодшими школярами набутих знань, умінь і навичок здорового способу життя, тобто закріплення здоров'язбережувальних життєвих навичок в спеціально створеному здоров'язбережувальному середовищі. У такий спосіб діти мають можливість самостійно моделювати свою поведінку та діяльність, приймати рішення, діяти за внутрішнім переконанням, нести відповідальність за свої вчинки, набуваючи, таким чином, власного досвіду свідомого дотримання здорового способу життя.

Реалізація третьої педагогічної умови вимагає також і дотримання від керівництва школи та вчителів гігієнічного нормування до загальних шкільних приміщень та спортивних споруд; до озеленення приміщень школи і класів; контроль за температурним і вологим режимом; контроль за природнім та штучним освітленням у приміщеннях; забезпечення санітарно-гігієнічної відповідності шкільних меблів; контроль за чистотою класних кімнат; дотримання гігієнічних вимог до поліграфічної продукції для школярів, до одягу та взуття, до перегляду телевізійних передач та перебування за комп'ютером.

Запропоновані педагогічні умови перебувають у змістовому та функціональному взаємозв'язку і взаємозалежності, що забезпечує умови збереження здоров'я молодших школярів та так формують здоров'язбережувальну компетентність.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Вважаємо, що виділені педагогічні умови підвищать рівень сформованості здоров'язбережувальної компетентності молодших школярів і забезпечать застосування вмінь і навичок збереження та зміцнення здоров'я, ведення здорового способу життя учнів.

Стаття не претендує на повне вирішення всіх аспектів проблеми компетентнісного підходу до формування здоров'язбережувальної обізнаності учнів початкових класів. Перспективними напрямками для майбутніх наукових розвідок вбачаємо висвітлення особливостей підготовки майбутніх вчителів початкової школи до здоров'язбережувального виховання учнів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бережна Л.К. Програмно-цільовий підхід до організації роботи школи сприяння здоров'ю / Л.К. Бережна // Управління школою (Основа). – 2007. – № 19-21. – С. 63-66.
2. Ващенко О. здоров'язберігаючі технології в загальноосвітніх навчальних закладах / О. Ващенко, С. Свириденко// Директор школи. – 2006. - №20. – С. 12-15.
3. Ващенко О.М. Організація навчально-виховного процесу з «Основ здоров'я в 1-4 класах»: Навч. метод. посібник /О.М. Ващенко. – Кам'янець-Подільський ФОП Сисин О.В., 2010. – 167 с.
4. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392.[Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011>
5. Кацур Н. Здоров'я дітей – здоров'я нації (про формування здорового способу життя у школярів) / Н. Кацур // Рідна школа. – 2002. – №7. – С. 11-14.
6. Кондратюк С.М., Рубан Л.І. Технологія організації сучасного уроку в початковій школі / С.М. Кондратюк, Л.І. Рубан // Серія: Педагогіка і психологія. – 36. Статей. – Ялта: РВВ КГУ, 2013. - Вип. 41. - Ч. 2. – С.260-265.
7. Мельник І.М. та ін. Аксиологічний аспект технології здорового способу життя молодших школярів / І.М. Мельник та ін. // Сучасні технології навчання в початковій освіті: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (13-14 квітня

2006 р.) / Редкол.: З. Сіверс, О. Кононко, Е. Белкіна та ін. – К.: КМПУ ім. Б.Д. Грінченка, 2006. – С. 105-108.

8. Московченко О.Н. Оптимизация физических нагрузок на основе индивидуальной диагностики адаптивного состояния у занимающихся физической культурой и спортом (с применением компьютерных технологий) : автореф. на соискание учен. степени докт. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки, оздоровительной и адаптивной физической культуры” /О. Н. Московченко. — Москва, 2008. — 62 с.

9. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті // Шкільний світ. – К., 2001. – 24 с.

10. Оржеховська В.М. Здоров’язбережувальне навчання і виховання: проблеми, пошуки / Валентина Михайлівна Оржеховська // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : [збірник наукових праць / Інститут проблем виховання АПН України; за ред. І.Д. Беха]. – Вип. 10, т. 1. – Кам’янець-Подільський : Видавець Зволейко Д.Г., 2007. – С. 461 – 466.

С. Н. Кондратюк, А. Л. Праженик
Сумской государственной
педагогический университет
имени А.С. Макаренко

РЕЗЮМЕ

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЗДОРОВЬЕСБЕРЕГАЮЩЕЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

В статье рассматривается проблема сохранения, укрепления и восстановления здоровья младших школьников. Авторы видят ее решение путем определения и соблюдения специальных педагогических условий, находящихся в содержательной и функциональной взаимосвязи и взаимозависимости, что обеспечивает сохранение здоровья младших школьников. Перспективными направлениями для последующих научных исследований авторы считают освещение особенностей подготовки будущих учителей начальной школы к здоровьесохраняющему воспитанию учащихся.

Ключевые слова: здоровьесохраняющая компетентность, здоровье, здоровый образ жизни, младшие школьники, педагогические условия.

SUMMARY

S. M. Kondratyuk, H. L. Prazhenik
Sumy State

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF JUNIOR PUPILS HEALTH PRESERVATION COMPETENCE

The article points that the vector of the new century is the transformation of ideas about goals, leverages and the value of life, the formation of important competencies. There is special meaning is occupied by the elementary school in the structure of secondary education; which at the stage of modernization of educational content is aimed to create conditions for the establishment of personal training; to focus on the implementation of competence approach to educational content; to focus at most on the formation of universal jurisdiction, one of the previous one is health preservation.

The authors define and prove special pedagogical conditions. Their implementation in the educational process of primary school will purposefully affect the formation of children of primary school age health preservation competence, which include:

1) the formation of pupils' motivation for a healthy lifestyle and value attitude to health (influences on motivational value component of health preservation competence);

2) step by step realization methods of forming the junior pupils health preservation competence (influences on cognitive- conscious component of health preservation competence);

3) the organization of health preservation environment to fixing pupils life skills that promote physical, social, mental and spiritual health (affects on action-behavioral component of health preservation competence).

The article does not exhaust the problem of competency approach to forming by pupils of primary school health preservation knowledge in the educational area. Future prospects of our research will be aimed at software support of the health preservation process of junior pupils; and lighting the main features of future elementary school teachers training to valeological education of pupils.

Authors consider the perspective directions for the following scientific researches the highlighting of the peculiarities of the future teachers training of primary school to health preservation education of pupils.

Keywords: health preservation competence, health, healthy lifestyle, junior pupils, pedagogical conditions.